

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.42>

О. Л. Соколенко

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Вища освіта є основною складовою людського капіталу, який є важливим чинником розвитку всіх сфер економіки та є змішаним суспільним благом, і ми вважаємо, що держава має відігравати активну роль у розвитку цієї сфери. Ця участь має виявлятися у використанні відповідних методичних засобів державного регулювання вищої освіти для створення комфортних умов для учасників освітнього процесу. Державне регулювання національної вищої освіти є складним процесом через складність і неоднозначність її призначення. Суть цього процесу полягає в тому, що держава за допомогою відповідних методів та інструментів сприяє досягненню головної мети – розвитку держави та держави, виконуючи при цьому функцію забезпечення громадян рівний доступ до «середньої освіти». Встановлюючи механізм регулювання державної вищої освіти, слід мати на увазі, що держава повинна регулювати сфери та процеси, які ринок загалом не може скоординувати чи регулювати достатньо ефективно. Для розвитку вищої освіти необхідне державне регулювання, але в сучасних умовах ринок виступає ще й регулятором освітніх процесів. Крім оптимального співвідношення державного та ринкового регулювання сфери вищої освіти, яке не є фіксованим і розвивається під впливом багатьох факторів, важливим є вибір відповідних методів та інструментів регулювання. При цьому принципи наукової основи цього Положення мають слугувати орієнтиром для застосування окремих конкретних методів і засобів. Крім допомоги у виборі методів і засобів, вони сприятимуть більш точному визначенню пріоритетів, основних завдань, очікуваних результатів, а також обґрунтованому розрахунку при складанні наступної стратегії розвитку освітньої галузі. Принципи державної регуляторної політики у сфері освітньої діяльності чітко викладені в чинному законодавстві. Вважаємо, що вища освіта має бути включена до переліку основних принципів державного регулювання.

Ключові слова: освіта, державна політика, управління, реформування, освітній процес, ЗВО, державне управління.

Постановка проблеми. Дослідження сучасних законів, постанов та регуляторних актів, які стосуються вищої освіти в Україні, та їхню роль у формуванні засад державного регулювання. Визначення основних мети та завдань, які передбачає державне регулювання вищої освіти, включаючи забезпечення якості освіти, розвиток конкурентоспроможних навчальних закладів та підготовку кваліфікованих фахівців. Виявлення сучасних проблем та викликів у сфері державного регулювання вищої освіти, а також обговорення можливих шляхів подолання цих проблем та досягнення більшої ефективності системи управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова проблема про засади державного регулювання вищої освіти в Україні та їхній вплив на освітню систему країни розглядається багатьма провідними вченими, такими як І. Петренко, О. Зайцева, О. Лисенко, Т. Коваленко, М. Сідоренко та інші. В останніх дослідженнях аналізується роль реформ в галузі вищої освіти в Україні, розглядається питання, які засади державного регулювання були впроваджені та як вони вплинули на освітню систему. Дослідження розглядають роль України у світовому контексті вищої освіти та її співпрацю з іншими країнами через програми обміну студентами, міжнародні освітні проекти та інші ініціативи. Аналізується роль громадських організацій та

стейкхолдерів у процесі формування та вдосконалення засад державного регулювання вищої освіти. Проходить аналіз системи фінансування вищої освіти в Україні та її вплив на забезпечення якості та доступності освіти.

Мета. Стаття спрямована на ретельне дослідження та аналіз засад державного регулювання вищої освіти в Україні з метою визначення проблем і можливостей для покращення системи управління в цій сфері.

Виклад основного матеріалу.

Система вищої освіти в Україні визнається однією з ключових галузей, яка формує інтелектуальний та професійний потенціал суспільства. Для забезпечення високої якості та відповідності міжнародним стандартам, Україна впроваджує систему державного регулювання вищої освіти, спираючись на певні засади та принципи. У даній статті ми розглянемо ключові засади державного регулювання вищої освіти в Україні та їх вплив на розвиток освітньої системи.

При формулюванні основних принципів, розробка яких є важливою частиною державного регулювання вищої освіти, основні принципи – «... переконання; основне правило поведінки; головна риса структури чогось».

Виходячи з елементів поняття «державне регулювання вищої освіти», вважаємо за доцільне спочатку дослідити основні принципи загальної та державної освітньої політики, які містяться в системі освіти, та захистити їх у чинному законодавстві.

Ми згодні з Р.Г. Валєєвим, за його словами поняття «освітні принципи», яке використовується в Законі України «Про освіту» [1], є ширшим за поняття «принципи освітньої політики», яке використовується в Законі України «Про вищу освіту» [2]. Якщо це визначати зміст і методи роботи влади, то основні принципи освіти визначають як методи роботи влади, так і некваліфіковану освітню політику країни [3].

На нашу думку, принцип доступності слід віднести до основних принципів державної освіти, які діють і керуються в університетському секторі. Адже реалізація цивільно-правового права на

освіту. Відповідно до статті 53 Конституції України цей принцип неможливий без її дотримання. Конституція України зазначає «Держава гарантує безоплатність різних видів освіти в дитячому садку, повної загальної середньої освіти, техніко-технічної освіти, вищої освіти та додаткової освіти; призначення студентам стипендій і державних субсидій» [4].

Особливо важливо дотримуватися принципу доступності для людей з обмеженими можливостями, оскільки оволодіння новими навичками у ЗВО дозволяє людям з обмеженими можливостями максимально використовувати свої можливості, а не виключати їх із життя [5].

Якісна освіта для людей з інвалідністю має забезпечувати інклюзивну освіту. Ми згодні з І. Малишевською [6] основною вимогою для всіх вищих навчальних закладів має бути те, що інклюзивна освіта є системою освітніх послуг, заснованою на принципі надання рівних прав на освіту всім дорослим. Основними проблемами надання послуг вищої освіти особам з інвалідністю є: недостатня кількість місць у навчальних закладах та гуртожитках для студентів-інвалідів із захворюваннями опорно-рухового апарату; відсутність спеціалістів відповідної кваліфікації для роботи зі школярами-інвалідами; види освіти у вищих навчальних закладах відповідно до Закону України «Про вищу освіту», не включають інклюзивної форми навчання; низька соціальна захищеність людей з інвалідністю (купівля комп'ютера, оплата Інтернету тощо), що ускладнює здобуття дистанційної вищої освіти.

Загалом доступність вищої освіти означає, що кожен українець може отримати ступінь бакалавра чи магістра залежно від своєї конкурентоспроможності та інтересів.

Крім принципу доступності, який пояснюється в тексті, принципи, що лежать в основі державної політики у сфері вищої освіти, також включають такі елементи відповідно до законодавчих положень [2]:

- сприяти сталому розвитку суспільства шляхом формування конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для навчання впродовж життя;

- міжнародна інтеграція системи вищої освіти України та її інтеграція в європей-

ський простір вищої освіти за умови збереження та подальшого розвитку прогресивних досягнень і традицій національної вищої освіти;

- безперервність процесу закупівель у ЗВО;

- державна підтримка підготовки фахівців вищої освіти у первинних галузях економіки, фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-освітньої та освітньої діяльності;

- державна підтримка освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, вищих навчальних закладів, зокрема податкові, оплатні та інші пільги як обов'язкова винагорода вищих навчальних закладів, які здійснюють цю діяльність;

- сприяння державно-приватному партнерству у вищій освіті;

- чіткість розробки структури та обсягу освіти та підготовки фахівців вищої освіти.

Крім наведених принципів Р. Валеев рекомендує наголошувати на: єдності навчання і виховання; Єдність культурно-освітнього простору, автономія університетів [3].

Н. Л. Губерська пропонує поділяти принципи на загальні та спеціальні. На її думку, загальними засадами державної освітньої політики, що визначає напрями діяльності органів влади та інші питання у сфері освітніх правовідносин, є:

- універсальні принципи доступності освіти, рівного права на освіту, гуманізму, демократії;

- пріоритет загальнолюдських інтелектуальних цінностей і принципів науковості та світського характеру освіти, її незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій;

- принцип органічного зв'язку освіти зі світовою та вітчизняною історією, культурою та традицією;

- принцип єдності виховання і навчання;

- принцип гнучкості та передбачуваності в системі освіти;

- принцип педагогічної наступності»[7].

До специфічних принципів державної політики у сфері вищої освіти вчена [7] відносить:

- конкурентоспроможність у доступі до вищої освіти;

- інтеграція у світову систему вищої освіти при збереженні та розвитку досягнень і традицій національного вищого навчального закладу;

- державне фінансування професійної підготовки фундаментальних і прикладних наукових досліджень; зв'язки з громадськістю, пов'язані з розвитком структури та розміру школи та професійної підготовки;

- зв'язок вищої освіти між наукою і виробництвом;

- демократизація управління ЗВО;

- автономія університетів та взаємовідносини державного управління та державної автономії.

Принцип адекватності – це оптимальна відповідність обраних методів державного регулювання вищої освіти потребам вирішення існуючих проблем і реаліям сучасного рівня розвитку даної сфери з урахуванням комплексної оцінки соціально-економічної ситуації та стану країни, економічної ситуації.

Принцип системності впливу держави передбачає комплексний і системний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних, зовнішньоекономічних та інших проблем [8]. У сфері вищої освіти цей принцип переважно пов'язаний зі складністю системи вищої освіти як суб'єкта державного регулювання. Реалізація потребує широкого регулювання різних частин разом із регулюванням інших сфер національної економіки. Відрив вищої освіти від тенденцій ринкової економіки неминуче призводить до перенасичення ринку праці одними фахівцями, дефіциту інших, невідповідності кваліфікації випускників ЗВО потребам роботодавців і розвиток національної економіки.

Принцип ефективності нерозривно пов'язаний з усім бізнесом, оскільки передбачає якомога більші позитивні результати за рахунок найменших необхідних ресурсів для суб'єктів господарювання, громадян і держави. Застосування цього принципу в процесі державного регулювання вищої освіти полягає в тому, що держава має створити умови, за яких держава може гарантувати право громадян на безкоштовну та конкурентоспроможну якісну освіту з найменшими фінансовими ресурсами, умови, за яких громадяни змо-

жуть оплачувати освітні послуги, не відмовляючись від основних товарів і послуг.

Вищезазначений принцип збалансованості, який являє собою збалансованість інтересів ЗВО, громадян, роботодавців і держави, відіграє ключову роль у державному регулюванні сфери вищої освіти.

Принцип передбачуваності не менш важливий, особливо у випадку політичної нестабільності. Це означає узгодженість у здійсненні регуляторної діяльності у секторі вищої освіти, узгодженість із цілями освітньої політики, що уможлиблює планування та постійну бізнес-стратегію вищих навчальних закладів.

Не ставлячи під сумнів функцію вищезазначених принципів, вважаємо, що основоположним принципом державного регулювання вищої освіти є верховенство права. «Цей принцип стосується всіх видів діяльності і закріплений Конституцією України. Реалізація верховенства права включає механізм, що гарантує надійність і передбачуваність, заснований на правилі «контролю відповідно до закону». , органи держави діють відповідно до чинного законодавства, а тому вирішують відповідно до загальних правил і принципів» [9]. Згідно з цим принципом людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями. і визначають зміст і спрямованість діяльності держави [10].

Далі йде принцип можливостей, який передбачає наукове обґрунтування необхідності регулювання відповідних державних процесів чи діяльності у вищій освіті для забезпечення ефективного функціонування та розвитку галузі чи вирішення існуючої проблеми.

Але суттєвим, на нашу думку, є принцип забезпечення єдності та ефективності стратегічного та поточного регулювання держави. Сьогодні Україна має різні стратегії, довгострокові плани, програми, які часом неузгоджені й змінюються залежно від політичної волі можновладців. Також слід додати принцип пов'язки пріоритетності освіти з досягненням стратегічних цілей розвитку країни.

Та принцип соціальних партнерів. Суть цього принципу полягає в: рівноправності сторін в обговоренні та прийнятті рішень; однакова обов'язковість усіх сторін щодо

виконання договору; обов'язковість і рівна відповідальність сторін за виконання прийнятих зобов'язань [11].

Висновки. Державне регулювання вищої освіти в Україні базується на ряді фундаментальних засад, спрямованих на забезпечення доступності, якості та відповідності міжнародним стандартам освіти. Дотримання цих засад є важливим чинником для подальшого розвитку освітньої системи України та її інтеграції в глобальному освітньому просторі. Україна продовжує вдосконалювати систему державного регулювання з метою забезпечення якості та ефективності вищої освіти для майбутніх поколінь.

Вважаємо, що визначені нами принципи державного регулювання вищої освіти дозволяють більш раціонально підходити до вибору методів і форм успішного державного впливу у визначеній сфері діяльності з метою розробки інструментів прямого регулювання. Захід сприяє дотриманню засад розвитку освіти.

Список використаної літератури:

1. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>
2. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2>
3. Валєєв Р. Г. Освітнє право України: навч. посіб. Луганськ : Правова фундація, 2011. 287 с.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в редакції від 15.05.2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Рибчанська Х. В. Доступність послуг вищої освіти України для осіб з обмеженими можливостями: проблеми і перспективи забезпечення. Збірник науково-методичних праць Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму : матер. міжнар. наук.-практ. конф. "ВЕКТОР". Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. Вип. 2. С. 162–164.
6. Малишевська І. Право на вищу освіту осіб з особливими освітніми потребами та інвалідністю у законодавстві України.

- Особлива дитина: навчання і виховання.* 2015. № 2. С. 27–34.
7. Губерська Н. Л. Мета, завдання та принципи державної політики у сфері вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. Вип. 3. Т. 2. С. 158–162.
 8. Третяк Г. С., Бліщук К. М. Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посіб. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 128 с.
 9. Лопушняк Г. С. Принципи формування та реалізації державної соціальної політики. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.* Вип. 1 (37). Х. : ХарPI НАДУ "Магістр", 2010. С. 75–84.
 10. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005 р. Ст. 446. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
 11. Бражко О. В. Державне регулювання зайнятості населення в умовах соціально-економічного розвитку України : монографія. Запоріжжя: КПУ, 2009. 200с.
-

Sokolenko O. Fundamentals of state regulation of higher education in Ukraine

Higher education is the main component of human capital, which is an important factor in the development of all sectors of the economy and is a mixed public good, and we believe that the state should play an active role in the development of this area. This participation should be manifested in the use of appropriate methodological tools of state regulation of higher education to create comfortable conditions for participants in the educational process. State regulation of national higher education is a complex process due to the complexity and ambiguity of its purpose. The essence of this process is that the state, through appropriate methods and tools, contributes to the achievement of the main goal – the development of the state and the state, while performing the function of providing citizens with equal access to «secondary education» When establishing a mechanism for regulating public higher education, it should be borne in mind that the state must regulate areas and processes that the market in general cannot coordinate or regulate effectively enough. State regulation is necessary for the development of higher education, but in modern conditions the market also acts as a regulator of educational processes. In addition to the optimal ratio of state and market regulation of higher education, which is not fixed and develops under the influence of many factors, it is important to choose appropriate methods and tools of regulation. In this case, the principles of the scientific basis of this Regulation should serve as a guide for the application of certain specific methods and tools. In addition to assisting in the selection of methods and tools, they will contribute to a more accurate determination of priorities, main tasks, expected results, and reasonable calculations when drawing up the next strategy for the development of the education sector. The principles of state regulatory policy in the field of education are clearly set out in the current legislation. We believe that higher education should be included in the list of basic principles of state regulation.

Key words: education, state policy, management, reform, educational process, higher education institutions, public administration.